

Др Радомир Ј. Поповић
виши научни сарадник
Историјски институт

ОД ПРЕСТОНИЦЕ СРБИЈЕ ДО СРЕДИШТА ШУМАДИЈЕ: НАЧЕЛСТВО ОКРУГА КРАГУЈЕВАЧКОГ 1839–1841. г.*

Анстракт: У раду је приказано конституисање Начелства округа крагујевачког марта 1839. године. Указано је на објективне околности (помањкање чиновника) и политичке односе (сукоб обреновићеваца и уставобранитеља), који су утицали на рад тог надлештва у првим годинама постојања. Рад Начелства посматран је у контексту премештања престонице из Крагујевца у Београд 1839. односно 1841. године.

Кључне речи: Крагујевац, Начелство, Округ крагујевачки, престоница, Кнежевина Србија, Милутин Ђурђевић, обреновићевци, уставобранитељи.

На основу Устава из 1838. године успостављена је нова организација централне и локалне власти у Кнежевини Србији. Устав је свечано обнародован на Калемегдану 23. фебруара 1839. године.¹ Три дана касније изабрано је седамнаест чланова Савета и четири министра која су чинила „Централно правленије“, односно владу.² Министарство унутрашњих дела по обиму надлежности и бројности чиновника било је најсложеније. Оно је предузимало мере у погледу јавног мира и безбедности у држави, оснивало и надзирано је рад „општеполесни заведенија», то јест установа за унапређење пољопривреде, занатства, трговине и индустрије, прибављало податаке за израду статистичких табела, радило на просторном уређењу места, бринуло о здрављу становништва, контролисало границу, управљало војском и тако даље. Чиновништво у окружним и њима потчињеним среским начелствима и општинама налазило се под управом Министарства унутрашњих дела.

* Рад је резултат рада на пројекту *Европа и Срби (1804–1918): Подстицаји и искушења европске модерне* које финансира Министарство просвете, науке и технолошког развоја Републике Србије. Евиденциони број пројекта 177031.

¹ Сви датуми у тексту и напоменама, изузев датума периодике из XIX века, дати су према грегоријанском календару.

² Српске новине (даље: СН), бр. 9, 4. март 1839 (VI).

Једном речју, од Устава из 1838. године започет је процес бирократизације државне управе и успостављања полицијске државе.³

Циљ овог рада је не само приказ конституисања Начелства Округа крагујевачког („Начелничество окружија крагујевачког“), већ и сагледавање ширих околности које су утицале на његово функционисање. Ако се узме у обзир да је Крагујевац до јуна 1839. године био престоница Кнежевине Србије, потом поново од маја 1840. до маја 1841. године – питање је да ли је и у коликој мери локална власт у Крагујевцу била у повлашћеном положају у односу на друге постојањем централне власти у својој средини, на што ћемо, такође, покушати да одговоримо.

Указом министра унутрашњих дела за начелника Округа крагујевачког постављен је 9. марта 1839. године Милутин Ђурђевић.⁴ Потом су 21. марта 1839. именовани срески начелници у Округу крагујевачком: Риста Туцаковић за Срез гужански, Јовица Николић (Николајевић) за Срез лепенички и Живојин Јоксимовић за Срез јасенички.⁵ Потом су 28. марта 1839. године постављени помоћник окружног начелника Ранко Матејић, благајник (казначеј) Јован Х. Трипковић (Трифковић) и писар Симеон Весовић.⁶ Постављени чиновници Начелства су потом положили заклетве. При полагању заклетве формалистички се водило рачуна о хијерархији, па је постојала посебна форма заклетве за окружне и за среске начелнике, па за помоћнике начелника, и на крају писаре и сеоске кметове.⁷ У распису Министарства унутрашњих дела 10. марта 1839. године, препоручено је да окружни начелници заклетву полажу у Окружном суду, пред члановима Суда и „надлежним протојерејем“.⁸ Окружни суд у Крагујевцу конституисан је

³ Радомир Ј. Поповић, *Од попечитељства до министарства 1811–1862 у: Министарство и министри полиције у Србији 1811–2001*, Београд 2002, 23; Мирослав Свирчевић, *Локална управа и развој модерне српске државе*, Београд 2011, 123–132; Владимир Јовановић, *Тајна полиција Кнежевине Србије*, Београд 2012, 58–77; В. Јовановић, Александра Вулегић, Момир Самарцић, *Наличја модернизације–српска држава и друштво у време стицања независности*, Београд 2017, 75–86.

⁴ Исто.

⁵ СН, бр. 11, 18. март 1839 (VI).

⁶ СН, бр. 13, 1. април 1839 (VI).

⁷ Р. Ј. Поповић, *Владарска и чиновничка заклетва у Србији у 19. веку*, Историјски часопис LX (2011), 289–310.

⁸ Текст заклетве за окружне начелнике гласио је: „Ја доле потписати заклињем се Свемогућим Богом, пред светим његовим Крстом и Евангелијем, да ћу Устав Књажевства Србије, даровани нам премилостивим Султаном нашим у половини шевала

постављењем председника Дмитра Милојевића 9. марта и чланова Ристе Јовановића, Тодора Петровића и Мијата Ђорђевића 21. марта 1839. године.⁹ Окружни начелник Ђурђевић јепред наведеним члановима Суда и свештеником Ђорђем Павловићем заклетву положио 28. марта 1839. године.¹⁰ Расписом Министарства унутрашњих дела 22. марта 1839. године прописано је да срески начелници заклетву „дају на крсту и евангелију“ пред окружним начелником и свештеником.¹¹

Пошто су постављени чиновници у окружном и среским начелствима, приступило се установљењу општина и примиритељних судова. У Гружанском и Лепеничком срезу конституисано је по 27 општина, у Срезу јасеничком 15 општина. Укупно у Крагујевачком округу 1839. године било је 69 општина, односно 172 села, 7.929 кућа и 9.505 пореских глава. Крагујевачку општину у Срезу гружанском чинили су Варош крагујевачка и Сушица, а Примиритељним судом управљали су кмет Сима Радивојевић и помоћници Радован Богдановић и Дена Станковић.¹²

1254. по турском у летоцисленију /од 10. до 12. декемврија 1838/ не само сам точно набљудавати, но и настојавати да га сваки мени потчињени точно набљудава, да ћу дела и дужности званија мога, као начелник Окружија Н по прописима и наставленијама од претпостављени ми власти изданима, точно, вјерно и совјестно отправљати, да ћу најпосле свега клонити се, што би интересима народним, моме званију, или мојој дужности противно било. Тако ми Господ Бог помогао, и тако да могу дати о томе одговор на страшном Суду. Закључавајући ову моју заклетву, целивам слово и крст спаситеља нашег“ (Архив Србије, даље: АС, Министарство унутрашњих дела, полицајно одељење, даље: МУД-п, 1839, II, 55).

⁹ СН бр. 10, 11. март 1839 (VI); СН бр. 11, 18. март 1839 (VI).

¹⁰ АС, МУД-п, 1839, II, 55.

¹¹ АС, МУД-п, 1839, IV, 81. Помоћник окружног начелника Ранко Матејић заклетву је положио 26. априла 1839. пред свештеником крагујевачке цркве Ђорђем Павловићем и окружним начелником. Писар Симеон Весовић је пред истим лицима заклетву положио 31. марта (АС, МУД-п, 1839, III, 59). На предлог Министарства унутрашњих дела кнез Милош је указом 12. јуна 1839, дан пре абдикације, поједине окружне и среске начелнике произвео у више чинове. Начелник среза Лепеничког заставник („прапоршћик“) Јовица Николић унапређен је у чин поручника (АС, МУД-п, 1839, III, 59).

¹² Радош Љушић, *Попис пореских глава, кућа и чланова мировних судова из 1839. године*, Мешовита грађа/ *Miscellanea IX* (1981), 74–83;190; АС, МУД-п, 1839, III, 52. Начелство округа крагујевачког известило је Министарство унутрашњих дела 31. марта 1840. да је одређена годишња плата служитељима примиритељних судова. У крагујевачкој општини: председнику 120 талира, двојици чланова по 50 талира, писару 50 талира и четворици пандура по 44 талира. У општини рачанској председнику 10 талира, члановима по 6 талира, писару 3 талира и пандуру 3 талира. У

Иако је Савет 10. марта 1839. године проследио Министарству „наставленија“ о дужностима окружних начелника, Начелство округа Крагујевчког до усвајања закона о окружним и среским начелствима и закона о централној управи јуна 1839. годиненије знало тачан делокруг власти.¹³ Наиме, до марта 1839. године командант Средоточне војне команде са седиштем у Крагујевцу био је највиши орган војне и полицијске власти. Он је обезбеђивао јавни ред и поредак, спроводио наредбе више власти, контролисао рад среских старешина, исправничества, спречавао и ислеђивао чиновничке злоупотребе, чувао границу, сарађивао са прекограничним страним властима и тако даље.¹⁴ Судску власт у округу обављало је исправничество, које је према пропису од 23. новембра 1836. године надзирано јавни ред и поредак у округу, пресуђивало у мањим споровима и имало је свој извршни орган–полицију.¹⁵ У ствари, исправничества су имала функцију магистрата из времена Првог српског устанка и са почетка владавине кнеза Милоша.¹⁶ Установљењем Начелства округа крагујевачког и Суда округа Крагујевчког у марту 1839. године, Средоточна војна команда и Исправничество округа Крагујевчког престалису да постоје. Министарство унутрашњих дела је циркуларом 13. априла 1839. прописало да се бивши „полицаји“ исправничества задрже у служби до Ђурђевдана, па да им после тог рока служба престаје.¹⁷ Са друге

општини баточинској: председнику 5 талира, члановима по 3 талира, писару 2 талира и пандуру 7 талира (АС, МУД-п, 1840, XIV, 155).

¹³ АС, МУД-п, 1839, IV, 90. „Дужности војени команданата, исправничества, срезски старешина“ у: *Зборник закона и уредаба у Књажеству Србији у досадањим зборницима нештампаних а издатих од 2. фебрура 1835. до 23. октобра 1875*, XXX, Београд 1877, 139–144.

¹⁴ Војне команде установљене су у лето 1835. године. Кнежевина Србија била је подељена на четири команде. Средоточна војна команда била је највећа и обухватала је шест округа (Крагујевачки, Београдски, Смедеревски, Пожаревачки, Ћупријски и Јагодински округ). Дужности војних команданта прописане су 23. новембра 1836. године (*Зборник закона и уредаба XXX*, 145–149; Р. Љушић, *Кнежевина Србија (1830–1839)*, Београд 1986, 195–196; Предраг Илић, *Средоточна војна команда у Крагујевцу 1835–1839*, у: *Крагујевац престоница Србије 1818–1841*, Зборник радова са научног скупа одржаног 20. септембра 2006. године у Крагујевцу, Крагујевац, 2006, 113–131).

¹⁵ Р. Љушић, *Кнежевина Србија*, 235.

¹⁶ У септембру 1837. године уместо назива исправничество, враћен је назив магистрат (Р. Љушић, *нав. дело*, 240).

¹⁷ У циркулару окружним начелствима, Министарство унутрашњих дела је 13. априла 1839. одлуку образложило на следећи начин: „...Управленије полиције сваког

стране, Савет је 8. маја 1839. године донео одлуку о именовању пандура при окружним и среским начелствима. У Начелству крагујевачком предвиђена су четири пандура.¹⁸ Дотадашњи „полицај“ Вароши крагујевачке Цветко Станковић молио је министра Протића 28. марта 1839. године да га задржи у служби.¹⁹ Упркос молби, отпуштен је заједно са момцима кнеза Милоша.²⁰ Истина, Министарство унутрашњих дела је 16. априла препоручивало окружним начелствима да кнежеве момке приме у пандурску службу. Јован Влајић и Јеврем Јанковић, кнежеви момци, тражили су пријем у пандурску службу у Начелству крагујевачком. Начелник Ђурђевић је 17. априла 1839. известио Министарство да „осим полицајни пандура и друга четири при себи има која су код г[осподина] началника од пређе служила, које он из службе никако не одпушта“, те да их не може примити.²¹

На рад новоустановљеног Начелства у Крагујевцу у првим месецима постојања утицале су како опште политичке прилике у Кнежевини, тако и објективне околности које су проистицале из помањкања прописа, недовољног броја чиновника и наглог увећања преписке и

окужија вручено окружним начелницима и да ...не би сада у полицајним службама наодећи се чиновници мислили да су они изван дјелатности, долази Попечитељство внутрени дела начелницима препоручити да оно свима у подручном му окржију налазећим се полицајима и другима...закаже да они по досадашњим наставленијама сваки своју дужност до Ђурева дне ...обављају“ (АС, МУД-п, 1839, IV, 90).

¹⁸ АС, МУД-п, 1839, I, 158.

¹⁹ „Пре пет година ступивши у полицајну службу непрестано сам до данашњег дана истом испуњавајући дужности своје занима, сада, дакле, при овом новом одређењу бојећи се да случајно службу изгубио не би и себе узроком тим несрећним учинио, то смирено с покорностију до[х]одим Ваше високородије молити, да би гди год с већом платом службу милостиво одредити изволело како би ја са фамилијом мојом како син отечества живети мого, или ако не више што, а оно барем да ме при овој служби задржати изволи“ (АС, МУД-п, 1839, I, 75).

²⁰ Отпуштени су следећи момци кнеза Милоша: Ђока Јанковић из Заглавка, срез Рачанск; Танасије Костић из Паковаћа, срез Трнавски; Ђорђе Џида из Београда, Мијаило Радивојевић из Ковачевца, срез Јасенички; Неша Игњатовић из Клења, срез Мачванск; Јован Влајић из Бушнице, срез Качерски; Јеврем Јанковић из Котраће, срез Јасенички, Марко Дивчанин из Дивнице, срез Тамнавски и Јован Марковић из Ваљева (АС, МУД-п, 1839, I, 158).

²¹ Из Министарства унутрашњих дела препоручено је начелнику Ђурђевићу „да за речену двојицу узеше се призреније онда кад се буду вообшће пандури одређивали.“ Некадашњи кнежев момак Јеврем Јанковић из Котраже у лето 1839. служио је месец дана „бесплатежно“ у Начелству округа крагујевачког, али, ипак, није био примљен у службу (АС, МУД-п, 1839, I, 158).

стране, Савет је 8. маја 1839. године донео одлуку о именовању пандура при окружним и среским начелствима. У Начелству крагујевачком предвиђена су четири пандура.¹⁸ Дотадашњи „полицај“ Вароши крагујевачке Цветко Станковић молио је министра Протића 28. марта 1839. године да га задржи у служби.¹⁹ Упркос молби, отпуштен је заједно са момцима кнеза Милоша.²⁰ Истина, Министарство унутрашњих дела је 16. априла препоручивало окружним начелствима да кнежеве момке приме у пандурску службу. Јован Влајић и Јеврем Јанковић, кнежеви момци, тражили су пријем у пандурску службу у Начелству крагујевачком. Начелник Ђурђевић је 17. априла 1839. известио Министарство да „осим полицајни пандура и друга четири при себи има која су код г[осподина] началника од пређе служила, које он из службе никако не одпушта“, те да их не може примити.²¹

На рад новоустановљеног Начелства у Крагујевцу у првим месецима постојања утицале су како опште политичке прилике у Кнежевини, тако и објективне околности које су проистицале из помањкања прописа, недовољног броја чиновника и наглог увећања преписке и

окужија вручено окружним начелницима и да ...не би сада у полицајним службама наодећи се чиновници мислили да су они изван дјелатности, долази Попечитељство внутрени дела начелницима препоручити да оно свима у подручном му окржију налазећим се полицајима и другима...закаже да они по досадашњим наставленијама сваки своју дужност до Ђурева дне ...обављају“ (АС, МУД-п, 1839, IV, 90).

¹⁸ АС, МУД-п, 1839, I, 158.

¹⁹ „Пре пет година ступивши у полицајну службу непрестано сам до данашњег дана истом испуњавајући дужности своје занима, сада, дакле, при овом новом одређењу бојећи се да случајно службу изгубио не би и себе узроком тим несрећним учинио, то смирено с покорностију до[х]одим Ваше високородије молити, да би гди год с већом платом службу милостиво одредити изволело како би ја са фамилијом мојом како син отечества живети мого, или ако не више што, а оно барем да ме при овој служби задржати изволи“ (АС, МУД-п, 1839, I, 75).

²⁰ Отпуштени су следећи момци кнеза Милоша: Ђока Јанковић из Заглавка, срез Рачанск; Танасије Костић из Паковаћа, срез Трнавски; Ђорђе Џида из Београда, Мијаило Радивојевић из Ковачевца, срез Јасенички; Неша Игњатовић из Клења, срез Мачванск; Јован Влајић из Бушнице, срез Качерски; Јеврем Јанковић из Котраће, срез Јасенички, Марко Дивчанин из Дивнице, срез Тамнавски и Јован Марковић из Ваљева (АС, МУД-п, 1839, I, 158).

²¹ Из Министарства унутрашњих дела препоручено је начелнику Ђурђевићу „да за речену двојицу узеше се призреније онда кад се буду вообшће пандури одређивали.“ Некадашњи кнежев момак Јеврем Јанковић из Котраже у лето 1839. служио је месец дана „бесплатежно“ у Начелству округа крагујевачког, али, ипак, није био примљен у службу (АС, МУД-п, 1839, I, 158).

канцеларијског пословања. Због тога се Начелство често обраћало Министарству унутрашњих дела од којег је тражило додатна обавештења или разјашњења.²² Канцеларија Начелства није имала довољно писара који би одговарали на акта и захтеве централне власти, дописивали се са среским начелницима, пописивали пореске обвезнике у округу, уписивали примљена и послата акта у протокол, слали редовне петнаестодневне извештаје и тако даље. Уз то, плата писара и практиканата није била висока. Док су годишње при надлежности окружног начелника крагујевачког 1839. износиле осамсто талира, помоћника његовог 450 талира, казначеја 400 – писар и практикант су за 250, односно 100 талира годишње плате радили, у суштини, напоран посао. У канцеларији су повремено ангажовани „безплатежни“ практиканти, односно приправници. Писари и практиканти, и онако малобројни, тражили су лакше и уносније службе.²³ За писара Начелства у Крагујевцу 28. марта 1839. године постављен је дотадашњи практикант Апелације Симеон Весовић. Министарство унутрашњих дела је почетком јуна 1839. године размишљало о повећању чиновника у окружним начелствима јер „од свију начелничестава и сада једнако представленија долазе да не могу са садашњим персоналом својим према великим пословима на крај да изађу“. Требало је у већим начелствима, укључујући Крагујевачко, поставити по једног секретара и писара, у осталим по једног практиканта. О немогућности рада са једним писаром и практикантом Милутин Ђурђевић је обавестио Министарство 31. маја 1839. „да је већ изван стања дужности своје точно извршавати“ и

²² Начелник Ђурђевић је 2. априла 1839. од Министарства унутрашњих дела тражио упутство „по којима би се у званичној кореспонденцији и одношењима не само са претпостављаним му, потчињени и у равном степену стојећим надлежателствима саобраћати“. Одговорено му је да Начелство „по дојакошњем обичају преписку води не бојећи се ни од какве замерке, док у том општа уредба не изађе“ (АС, МУД-п, 1839, I, 34). Потом је 18. априла 1839. питао Министарство да ли ће акта, и „све остале при полицајној канцеларији наодеће се ствари као н.п. артију, восак, сандук, пера и проче својој канцеларији причислити [придодати] или ће и[х] окружном суду оставити, као што је то при њему до сад и заостало“. Из Министарства му је потврдно одговорено (АС, МУД-п, 1839, IV, 90). Интересовао се пар недеља касније да ли је дужност Начелства потврђивање тапија и уговора. Из Министарства је обавештен да ће те послове убудуће обављати суд (АС, МУД-п, 1839, I, 118).

²³ О системском положају писара у Србији XIX века видети у: В. Јовановић, А. Вулетић, М. Самарцић, *нав. дело*, 41. Антоније Топаловић је у лето 1839. одбио постављење за писара Начелства округа крагујевачког (АС, МУД-п, 1839, III, 59). Историјски архив Шумадије, Начелство округа Крагујевачког 1839–1931, 1.2.3/1. Кутија 1). Захваљујем колеги Предрагу Илићу на послатом документу.

молио је надлежне да „што скорије персонал канцеларије одредели и пошље“. На ову представку Министарство је дан касније из Београда писало експедитору „свом“, Стефану Максимовићу који се налазио у Крагујевцу да са још четири практиканта притекне у помоћ окружном начелству.²⁴ Није познато колико је испомоћ тих чиновника трајала. Намесништво је 17. јула 1839. године у договору са Саветом одобрило да се повећа персонал у окружним начелствима, у појединим са по два у неким са једним практикантом. Урош Степић, до тада „бесплатежни“ практикант у Окружном суду у Крагујевцу примљен је за практиканта у Начелство. У јесен 1839. године у Начелству, поред писара Весовића и практиканта Степића, налазимо и практиканта Мијаила Радивојевића.²⁵ Писар и два практиканта нису, ипак, могли да доведу у ред администрацију Начелства, па је Милутин Ђурђевић 4. октобра 1839. године поново молио Министарство да се одреди „један вешт и у делу способан помоћник ради тачног отправљања канцеларијски дела прихода“. Из Министарства му је одговорено 11. октобра 1839. да се не може изаћи у сусрет „будући да су сви бољи знања писари на важнија места употребљени, а док се синови отечества нашег у школама налазећим се не доврше, бољи за практиканте остала нису, то се за сада сва надлежатељства са овима задовољити морају док они из школа не изађу“.²⁶ Намесништво је почетком марта 1840. године одлучило да се

²⁴ Министарство је Максимовићу 21. маја 1839. наредило „да тамошња под његовим персоналом потпадајућа и онако беспослена наодећа се лица“ Алексу Дилберовића, Маринка Димитријевића и Марка Стојковића упуту у Начелство округа крагујевачког (АС, МУД-п, 1839, III, 59).

²⁵ Урош Степић је за практиканта постављен 17. јула 1839. године. Од 18. августа до 14. октобра на тој дужности био је Вуле Марковић, који је наставио школовање на Лицеју и напустио је службу. Умето њега примљен је 31. октобра 1839. практикант Мијаило Ј. Радивојевић, свршени ученик гимназије, синовац крагујевачког кмета (АС, МУД-п, 1839, VIII, 20; АС, МУД-п, 1839, III, 59). У јулу 1839. писар Начелства Весовић требало је да пређе на дужност експедитора Министарства унутрашњих дела у Београд, а на његово место да дође Антоније Топаловић. Међутим, Топаловић није хтео да ступи на дужност јер је намеравао да настави школовање у Русији (АС, МУД-п, 1839, III, 59). Писар Начелства Симеон Весовић је указом кнеза Михаила 14. маја 1840. године постављен за секретара Начелства округа шабачког. На његово место премештен је Младен Стојковић, дотадашњи писар Начелства округа пожаревачког (СН, бр. 19, 11. мај 1840).

²⁶ АС, МУД-п, 1839, III, 59.

у појединим окружним начелствима поставе секретари.²⁷ Кнез Михаило који је убрзо потом преузео власт, одбио је да спроведе одлуку Намесништва, барем док се не сачини биланс годишњих прихода и расхода. Министарство унутрашњих дела 14. јула 1840. ургентно је тражило од кнеза Михаила да се у Начелству крагујевачком постави секретар јер „се при Начелничеству овоме још од лане дела забатаљена, а и сада ново нагомилана, тако да их ни садашњи ни други ни најспособнији писар сам отаљавати не може“.²⁸ Коначно, Указом 14. новембра 1840. године, дотадашњи писар Начелства Округа пожаревачког Ђорђе Јевтимијевић је постављен за секретара Начелства у Крагујевцу. Дужност је преузео 13. јануара 1841. године када је положио заклетву у цркви крагујевачкој пред парохом Илијом Новаковићем.²⁹ Секретар Јевтимијевић неколико месеци касније премештен је за казначеја Округа алексиначког, па је Начелство поново молило Министарство унутрашњих дела да што пре постави другог секретара и још једног писара.³⁰ Наиме, од маја 1840. године једини писар у Начелству био је Младен Стојковић.³¹ Кнез Михаило је на предлог Министарства унутрашњих дела 26. маја 1841. године именовано дотадашњег писара Начелства јагодинског Недељка Одабашића, „који је један од најспособнији писара начелничестава“, за секретара у Начелству, док је за практиканта постављен Настас Димитријевић.³² Дакле, канцеларија Начелства од оснивања 1839. године до коначног премештања престонице у Београд 1841. године

²⁷ АС, МУД-п, 1840, III, 164. Секретаре је требало поставити у окружним начелствима у Пожаревцу, Београду, Шапцу, Ваљеву, Крагујевцу, Јагодини, Крушевцу и Чачку. У осталим – по једног практиканта.

²⁸ АС, МУД-п, 1840, III, 164.

²⁹ АС, МУД-п, 1840, XIII, 412.

³⁰ МУД-п, 1840, XIII, 412.

³¹ ИАШ, Начелство округа Крагујевачког 1839–1931, 1.2.3/1. Кутија 1; Љубодраг А. Поповић, *Шематизам Кнежевине Србије 1839–1851*, Београд 1999, 68.

³² АС, МУД-п, 1841, III, 13. Недељко Одабашић рођен је у Купинову у Срему. Службу је почео као практикант у „компанији“ у сремском селу Купинову у Петроварадинској регименти. Словослагач у Државној штампарији био је од 31. децембра 1831. до 31. децембра 1838. године. Потом је био чиновник у Београдској полицији један месец, практикант у Савету годину дана, архивар комесаријата три месеца и преписивач у Министарству унутрашњих дела. Писар Начелства у Јагодини је од октобра 1840. године (Исто).

злопатила се са мањком писара, практиканата и секретара и због тога су се текући послови нагомилавали и тешко завршавали.³³

Виши чиновници, то јест окружни начелник и помоћник окружног начелника експоненти су политике владе у округу. Кроз Начелство у Крагујевцу – слично је било и у другим начелствима и окружним судовима – преламали су се утицаји и интереси обреновићеваца и уставобранитеља.³⁴ Наиме, половином 1839. године јасно се видело да је Милутин Ђурђевић Жабарац, окружни начелник, постао присталица Обреновића, док се на супротној страни нашао његов помоћник Ранко Матејић. Милутин Ђурђевић је рођен у Жабарима код Тополе око 1787. године и потомак је Ђурђа, побратима или брата Карађорђевог мајке Марице. Јовану Хаџићу је сам казивао да је Карађорђе као „шипарац“ одрастао у његовој кући. Као трговац стоком стекао је углед у народу и после Ђакове буне 1825. године, кнез Милош га је поставио за старешину Лепеничке кнежине. На тој дужности остао је до 1839. године, када је именован, видели смо, за начелника Округа крагујевачког. Дужност окружног начелника обављао је до 3. септембра 1840. године када је постао члан Савета.³⁵ Ђурђевићеву династичку лојалност потврђује то што га је кнез Михаило на почетку Вучићеве буне 31. августа 1842. године задужио да са „мени верним људима истога окружија“ угуши буну.³⁶ После прогонства кнеза Михаила 1842. године и Ђурђевић је као његов приврженик протеран из Савета. На почетку 1844. године учествовао је у једној завери против уставобранитељског режима, па је осуђен на казну смрти. Помилован је и заточен у Гургусовачку кулу. После ослобођења 1845. године као пензионер живео је у Жабарима, где је умро јуна 1850. године.³⁷

Уставобранитељска уверења заступао је Ђурђевићев помоћник Ранко Матејић, син тополског кнеза Матеје Јовичића, блиског Кара-

³³ АС, МУД-п, 1840, XIII, 412.

³⁴ О важности Крагујевца као престонице и војног центра Кнежевине писао је Радосав Марковић у: *Питање престонице у Србији кнеза Милоша*, Београд 1938; *Војска и наоружање Србије кнеза Милоша*, Београд 1957.

³⁵ Дејан Обрадовић, *Ђурђевић Милутин*, Српски биографски речник 3, Д-3, Нови Сад (2007), 634–635; Ј. Хаџић, *Спомени из мога Дневника*, Огледало српско I (1864), 293; Љ. Поповић, *нав. дело*, 25.

³⁶ А САНУ, Поклони и откупи, фонд Милутина Ђурђевића, I, 9/2. Михаило Обреновић–Милутину Ђурђевићу, Објавленије, 19. августа 1842.

³⁷ Д. Обрадовић, *Исто*.

Ђорђевог саборца. За време Првог српског устанка похађао је Велику школу у Београду.³⁸ На почетку владавине кнеза Милоша служио је једно време у кнежевом конаку. Помоћник окружног начелника у Крагујевцу био је од 1839. до 1840. године, када је напустио службу. После династичке смене 1842. године именован је најпре за привременог, а фебруара 1843. године са сталног окружног начелника у Крагујевцу. Од новембра 1844. до августа 1848. године на дужности је окружног начелника у Јагодини, па поново у Крагујевцу. Од 1857. године члан је Савета и то је уједно врхунац његове политичке каријере. На почетку рада Светоандрејске скупштине грчевито се борио за останак на власти кнеза Александра, због чега је после династичке смене затворен. Као истакнути карађорђевићевац, био је осумњичен за учешће у припреми атентата на кнеза Михаила 1868. године. Умро је у Тополи шест година касније.³⁹

Дакле, у Начелству округа крагујевачког два највиша чиновника од почетка су се налазила на супротним странама. Ђурђевић је своју приврженост кнезу Милошу тајно исказао у време војничке побуне – у историографији познатој као Јованова буна – која је избила у Крагујевцу крајем маја 1839. године. Из докумената Министарства унутрашњих дела, међутим, може се закључити да је Ђурђевић деловао опрезно, односно, да је био кооперативан са претпостављеним, а да се, у ствари, према побуњеним војницима држао пасивно. Наиме, Министарство унутрашњих дела наредило је Ђурђевићу 25. маја 1839. године да се са хиљаду одабраних момака смести у Крагујевац, ради чувања мира и поретка у престоници. У то време Ђурђевић се налазио изван вароши јер је „постројавао примиритељне судове“ и када је дошао у престоницу војници крагујевачког гарнизона већ су били кренули према Београду. Са око стотину коњаника колико је у међувремену окупио, није могао да им се супротстави. Према инструкцијама министра унутрашњих дела требало је зато да ступи у везу са Томом Вучићем Перишићем, „главним повелитељем народне војске“, али и да сузбија гласине у народу који је „понајвише зато незадовољан што је књаз са Совјетом у Београд преселио се“. Ђурђевић је 29. маја 1839. године

³⁸ Лазар Арсенијевић Баталака, *Живот и прикљученија Карађорђа (О рођењу, животу, својствима душевним и телесним и прикљученијама Ђорђа Петровића, Црног Ђорђа, Кара Ђорђа)*, приредио Радомир Ј. Поповић, Београд 2004, 46.

³⁹ Љ. Поповић, *нав. дело*, 66, 68; Константин Ненадовић, *Живот и дела великог Ђорђа Петровића и његових војвода II*, Беч 1884, 215–216; Нинослав Станојловић, *Матејић Љубомир*, Српски биографски речник 6 (2014), 276.

примирио побуњене војнике крушевачког гарнизона који су у међувремену и са закашњењем дошли у Крагујевац.⁴⁰ Рад начелника Ђурђевића у корист кнеза Милоша испливао је на површину пар недеља касније, када су прикупљени искази пред ванредним судом за суђење учесницима побуне.⁴¹ Утврђено је да је лични момак кнеза Милоша, Марко Обрадовић из Ресника, Ђурђевићу поручио да припреми кметове, да их, кад за то дође време, пошаље у Београд са захтевом кнеза „да траже”.⁴² Ђурђевић је пред комисију изведен 13. јула 1839. године, али је негирао оптужбе и чак је „писмено од себе обвезатељство дао да ће у случају ако се њему докаже да је он гди год и пред којим му драго неупутне речи какове због који се овди као подозрителан налази, говорио, животом његовим платити”.⁴³ Пресудом Чрезвичајног суда септембра 1839. Ђурђевић је проглашен кривим. Апелациони суд је донео строжу пресуду, то јест избацивање из службе, али је Намесништво, на крају, одлучило да га Министарство унутрашњих дела само строго укори.⁴⁴

⁴⁰ АС, МУД-п, 1839, III, 52. Побуњени војници из гарнизона у Крушевцу када су приспели у Крагујевац опљачкали су магацин муниције. Ђурђевић је „одма са совокупљеним из окружија народом потрчало и натраг и[х] узбило”. Ступио је у преговоре са њима и дозволио им да пошаљу делегацију у Београд којој је са своје стране придружио извесног Петра татарина. Када су војници положили оружје 30. маја 1839. године, отпустио их је „кућама са објавленијама по приложеном формулару, док је неке интриганте ухапсио” (Исто). Ђурђевић је 3. јуна 1839. године на захтев Комисије за испит бунтовника у логору код Крагујевца послао Илију, кнеза из Белешевца и његовог сина Веселина, заједно са Павлом Радивојевићем из Јовановца (АС, ЧС-2). Тома Вучић је 5. јуна 1839. од Комисије за ислеђење тражио да у његов логор код Крагујевца дође начелник Ђурђевић са начелницима среским „ради поапшени синоћ они људи из оближњи села к Крагујевцу. Нек му их комисији изволи предати; он [Ђурђевић–прим. Р. П.] има даље налог мој како смо се овде разговарали шта ће с њима поступати” (АС, ЧС-3).

⁴¹ Реч је о Чрезвичајном суду над бунтовницима којим је председавао Лазар Арсенијевић Баталака (Р. Љушић, *Прво намесништво 1839–1840*, Београд 1995, 126–127).

⁴² АС, Чрезвичајни суд (даље: ЧС), 38.

⁴³ АС, ЧС, 38. Марко Обрадовић, гаваз кнеза Милоша, пред Комисијом 2. јуна 1839. године посведочио је да је Ђурђевићу и среском начелнику Јовици Николајевићу априла 1839. године пренео тајни налог кнеза Милоша „како ја плачем, како су ме совјетници скучили и каква ми је мука од њи и нека ме потраже са сиротињом ако сам им од потребе, а ја ћу њима опет кад буде време поручити, само нека они буду готови”. Слично је сведочио и Адам Јаковљевић, кмет павловачки (АС, ЧС, 55).

⁴⁴ АС, ЧС, 150. У „Српским новинама” објављен је извод пресуде над Милутином Ђурђевићем за кога је утврђено да је одржавао тајне везе са Адамом Јаковљевићем,

Ђурђевић је енергичније у корист Обреновића поступао у зиму 1840 /41. године. На вест да је кнез Михаило из Цариграда кренуо у Србију, намеравао је да кнеза са границе доведе у Крагујевац.⁴⁵ Бунтовно расположење тих недеља осећало се нарочито у Крагујевцу и Гружи. Зато је Министарство унутрашњих дела послало посебну комисију у Крагујевац која је закључила да је „кривица због неспокојствија онамо породившег се паст ће на начелника окружног Милутина Ђурђевића.“⁴⁶ Ђурђевић је под изговором званичног посла позван у Београд и затворен.⁴⁷ У притвору је провео неколико недеља, до доласка кнеза Михаила, када је заједно са осталим политичким кривцима, амнестиран.⁴⁸

Пошто је кнез Михаило од Намесништва преузео власт у марту 1840. године, уставобранитељска пропаганда је устукнула, а иницијатива је прешла на страну обреновићеваца. Чиновници наклоњени династији подстицали су масовна окупљања народа који је под видом заштите владарских права кнеза Михаила, из своје средине прогонио уставобранитељима наклоњене чиновнике. Начелник Ђурђевић је 11. маја 1840. године обавестио Министарство унутрашњих дела у Београ-

кметом из Павловца и Марком Обрадовићем кнежевим момком из Ресника и да „предупредитељне мере као окружни начелник чинио није, већ им је допустио да слободно по народу иду и да га на буну позивају, а друго да се он у самој побуни као што се из испита Живојина Јоксимовића, Јасеничког начелника дознало, за утолити побуну ову у Окружју своје небрижљивим показао“ (СН, бр. 48, 4. новембар 1839).

⁴⁵ Р. Љушић, *Прво намесништво*, 122–123. Ранко Матејић, помоћник начелника известио је Министарство унутрашњих дела 15. јануара 1840. године „да се овди у вароши и Срезу грузанском од неколико дана неке неупутне речи говоре и гунгуле некакве праве, које по свој прилици противу данашњег мира и благостојанија народњег, као и противу самога Устава клоне. Будући се људи предпоменути места све нешто и окол нечега журе, неко незадовољство откривају и неке чрезвичајне шапуте међу собом чине“ (АС, МУД-п, 1840, I, 17).

⁴⁶ АС, МУД-п, 1840, III, 66.

⁴⁷ Намесништво је препоручило Министарству унутрашњих дела 14. јануара 1840. године „да позове одма овамо у Намесништво начелника окружија крагујевачког г. подполковника Милутина Ђурђевића“ Министарство је од Начелства у Крагујевац 15. јануара 1840 тражило да Ђурђевић „овамо на кратко време дође“ (АС, МУД-п, 1840, III, 104).

⁴⁸ АС, МУД-п, 1840, IV, 133. Проко Новаковић из Жабара врбовао је кметове у Лепеници ради сазивања скупштине на којој би се тражило Ђурђевићево ослобођење. Намесништво је 31. јануара 1840. похвалило рад Министарства унутрашњих дела и Начелства у Крагујевцу на смиривању народа у Шумадији (Исто). Атанасије Вукићевић начелник Среза јасеничког, мимо знања претпостављене власти у Београд се састајао са Стефаном Стефановићем Тенком (АС, МУД-п, 1840, IV 138).

ду о буни у Јасеници која се убрзо раширила по целом Крагујевачком округу у којој су побуњеници тражили „да Књаза и Совјет међ’ собом доведе и добра народња у средини види”.⁴⁹ Помоћник Начелства Ранко Матејић је у ноћи између 10. и 11. маја 1840. године напустио Крагујевац.⁵⁰ У решавање спора између владе и опозиције у Кнежевини Србији умешала се Порта која је послала емисара Муса-ефендију. Народна скупштина је у августу 1840. године, састављена од присталица династије Обреновић, поднела је турском емисару тзв. „Окривљујући акт“ којим су водећи уставобранитељи оптужени за подривање мира и поретка у земљи. Кнез Михаило је 12. августа 1840. године образовао и Чрезвичайну комисију, која је прикупила доказе о подривачком раду уставобранитеља за време владавине Намесништва 1839–1840. године.⁵¹ Комисија је утврдила да је Ранко Матејић у то време подстицао људе да захтевају „Карађорђевића за књаза“ и да се мимо знања окружног начелника тајно дописивао са политичким истомишљеницима у Београду.⁵² Уместо Матејића, за привременог помоћника

⁴⁹ АС, МУД-п, 1840, XI, 182.

⁵⁰ Ђурђевић у извештају од 11. маја 1840. године обавестио је Министарство да је Матејић „ноћас некуд отишао” (АС, МУД-п, 1840, XI, 182).

⁵¹ Драгослав Страњаковић, *Вучићева buna 1842*, Београд 1936, 37–38; Јаша Продановић, *Историја политичких странака и струја у Србији*, Београд 1947, 112–115; Р. Ј. Поповић, *Тома Вучић Перичић*, Београд 2003, 124–132. Из извештаја Милутина Ђурђевића Министарству унутрашњих дела 8. јула 1840. године сазнајемо да је у Јасеници припремана buna у коју су били укључени: из Гараша Милутин Савић, Петар Новичић, Јован Канарцић, Мијаило Никетовић; из Вукосаваца Станојло Антонијевић; из Бање Јоксим Дукић; из Тополе Ранко Матијевић; из Трешњевице Стефан Чумић; из Брезовице Кузман Ивановић; из Липовца Јован Миловановић; из Врбице Константин Павловић, Јанићије Милосављевић; из Јеловика Иван Радовић. У тврђаву Турцима у Београд одбегли су Јоксим Дукић, Петар Новичић и Јован Концуловић (АС, ЧК, 70)..

⁵² Министарство унутрашњих дела је јула 1840. године повело истрагу о раду комисије за тумачење устава 1839. године, тзв. Уставотолкователној комисији. Поменута комисија је тумачила устав, али је заправо развила широку пропаганду за повратак Карађорђевића у Србију. Окружно начелство и Окружни суд у Крагујевцу средином јула 1840. године испитали су лица „за која је знало да ће што о напоменутој комисији казати умети“. Тома Станојевић кмет из Витковаца, Стефан Сеничић из Печенога и Урош Цукић из Крчамра сведочили су пред том комисијом да их је Ранко Матејић наговарао да јавно траже повратак Карађорђевића у Србију. Стефан Сеничић је на скупу изјавио „дајте Карађорђева сина међу нас макар и три дана сунце не грејало“ (АС, ЧК, 70). О том догађају сачуван је извештај начелника Ђурђевића Министарству унутрашњих дела од 18. октобра 1839. године из кога се види „да је скупштина једногласно зактела да фамилија покојног Господара Ђорђа у

начелника Округа крагујевачког постављен је 13. јула 1840. године благајник Начелства Јован Трипковић.⁵³ Милутин Ђурђевић је за исказану приврженост династији 3. септембра 1840. године именован за привременог, а 13. јуна 1841. године за сталног члана Савета.⁵⁴ Уместо њега за начелника округа у Крагујевцу постављени је најпре Указом кнеза Михаила 2. октобра 1840. године мајор Гаја Јеремић, а 22. октобра 1842. године Ђорђе Поповић.⁵⁵ У Вучићевој буни 1842. године виши чиновници Начелства крагујевачког су смењени и заточени. Окружни начелник Поповић је убрзо после смене преминуо, помоћник Трипковић, прогнан из Србије, а после повратка заточен у Гургусовачку кулу, а касније је враћен у службу. Начелници среза Гружанског Риста Туцаковић, среза Лепеничког Маринко Парезановић и среза Јасеничког Живојин Јоксимовић су смењени, од којих је само Туцаковић касније враћен у службу.⁵⁶

Премештање престонице из Београд у Крагујевац 1840. године за последицу је имало и установљење полиције у престаној вароши. Наиме, кнез Михаило је ради подизања угледа Крагујевца и јачања

своје отечество пређе позивајући се на Устав који свакога у праву свом утврђује и свачију личност и имање безбедно твори и вообшће од сваког неправедног удручења покровитељствује га“ (АС, МУД-п, 1839, V, 9). Општина крагујевачка 9. јуна 1840. поднела је представку кнезу Михаилу у којој је оптужила Ранка Матејића „који је јошт с почетка прошасте године непрестано се трудио и настојавао подстрекавањем својим народ против Ваше светлости побудити, дејствујући да Ваша Светлост и Ваша Светла фамилија у Србији више не царствује“. Матејић је обреновићевце из Крагујевачког округа наводно „апсио и у Београд под апс шилџао“. Захтев за смену Матејићу потписали су „верни поданици општине крагујевачке“: Неша Јовановић, Филип Миладиновић, Андрија Васић, Вучко Нешковић, Цветко Стојковић, Вуле Мирковић, Стефан Илић, Митар Срећковић, Цветко Стојановић, Радоња Илић, Јанаћко Грудич, Илија Марковић, Станко Николић, Станко Топал Павловић, Ђорђе Милојевић, Марко Симић, Ација Саво Стефановић, Милета Срећковић, Васа Милојевић, Стеван Ђорђевић, Иванко Миленковић, Дина Младеновић, Вићентије Влајић, Иван Стевановић, Миливоје Ђорђевић, Сима Мијовић, Илија Богићевић, Вукостав Тодоровић, Јован Сивић, Сима Радивојевић, Радован Богдановић, Дена Стојковић (АС, ЧК, 70).

⁵³ Љ. Поповић, *нав. дело*, 68–69.

⁵⁴ Исто, 24; СН, бр. 40, 28. септембар 1840.

⁵⁵ Љ. Поповић, *нав. дело*, 68; О Гаји Јеремићу у: *Српски биографски речник 4 И–Ка*, Нови Сад (2009) 386–387.

⁵⁶ Р. Ј. Поповић, *Мемоар Ђорђа Протића из 1854*, Мешовита грађа/MiscellaneaXXIV (2005), 131, 132, 134.

безбедности обновио звање „полицаја“ Вароши крагујевачке.⁵⁷ Полиција је смештена у згради Начелства. Дужности полиције прописане су уредбом 9. јула 1840. год. „Дуговремени крагујевачки полицај” Цветко Стојковић постављен је на ту дужност, а за писара Вуле Јанковић.⁵⁸ Окружно начелство, средња начелства и полиција имали су под својом управом одређени број пандура.⁵⁹ Иако је Начелство више пута тражило повећање броја пандура, Министарство унутрашњих дела одбијало је захтеве, правдајући се штедњом.⁶⁰

Начелство је најпре било смештено у зграду државне пекаре „на чаршији”, што сазнајемо из извештаја начелника Ђурђевића Министарству унутрашњих дела 27. марта 1839. године.⁶¹ Међутим, када је престоница измештена у Београд, Намесништво је 17. јула 1839. године одлучило да се Начелство „у зданије у којем је Совјет био премести и то у даљни бој, да канцеларије своје у њему смести, а горњи у чистоћи држи“.⁶² Од августа 1839. до маја 1840. године Начелство је било у згради Савета. Када је 1840. године Крагујевац поново постао престоница, Начелство је враћено у зграду некадашње државне пекаре. Из дописа кнеза Михаила Министарству унутрашњих дела од 27. маја 1840. године сазнајемо да су Министарства унутрашњих дела, Финансија и Правде/Просвете смештени у „ново зданије до касарне, које још није дограђено, но које ће скоро бити готово и да ће Апелација у зданију оном гди је Типографија била, а Главни војени штаб са војинством у касарни бити“.⁶³ Представништво и Министарство инос-

⁵⁷ Полиција је обезбеђивала безбедност житеља Крагујевца. Под њеном непосредном влашћу налазили су се кметови, управници квартова, стражари и грађанске ноћне патроле. Дужност ноћног патролирања обављали су грађани по утврђеном распореду. Полиција је, осим тога, мотрила на политичка сумњива лица (Р. Марковић, *Путање престонице*, 123–124).

⁵⁸ АС, МУД-п 1840, XII, 56.

⁵⁹ При окружном начелству у јесен 1840. године налазила су се три пандура пешака, два пандура коњаника и један привремени пандур; у Полицији четири пандура пешака. У Грузанском средском начелству четири пандура коњаника и један привремени пандур, у Лепеничком срезу четири пандура коњаника, Јасеничком срезу три пандура коњаника и два привремена пандура (АС, МУД-п, 1840, X, 1).

⁶⁰ АС, МУД-п, 1840, XI, 37.

⁶¹ Привремени министар финансија Цветко Рајовић 29. марта 1839. одлучио је да се Начелству крагујевачком, „исто зданије ... привремено дати може ... како би оно к оправленију истог зданија одма ступити могло” (АС, МУД-п, 1839, II, 88).

⁶² АС, МУД-п, 1839, II, 88.

⁶³ Требало је да свако министарство у Крагујевац пошаље по једног чиновника ради уређења канцеларија. Из Министарства унутрашњих дела послат је секретар Јован

траних дела смештено је у кнежевом конаку. Зграда бивше пекаре у коју је било смештено Начелство није одговарала новој намени, па је кнез Михаило у септембру 1840. године одобрио да се при тој згради за потребе Начелства догради окружни затвор („апсана“) и коњушница („ар“). Због зимског времена радови нису били започети, па је Начелство крагујевачко од Министарства финансија 19. марта 1841. тражило дозволу да постојећу зграду изда под закуп, а за Начелство да се подигне нова зграда.⁶⁴ Министарство финансија је већ 20. марта 1841. одбило предлог и наредило да се Начелство крагујевачко придржава датих наредби и да постојећу зграду обнови „уколико трпећа нужда изискује“ и да само једну апсану сагради.⁶⁵ Када је престоница измештена коначно у Београд 1841. године, у крагујевачкој вароши многе правитељствене зграде остале су празне.⁶⁶ У зграду Савета смештен је, најпре Окружни суд, а неколико месеци касније, на горњи спрат Окружно начелство.⁶⁷ Наиме, Министарство финансија је 19. октобра 1841. године дозволило да се Начелство крагујевачко смести у „четири собе“ у згради Савета на спрату, али да две преостале просторије – у једној су одржаване седнице Савета – не користе. У некадашњу зграду

Николић и рачуновођа Алекса Анастасијевић. Из Војног штаба упућен је војни комесар мајор Миливојевић (АС, МУД-п, 1840, I, 27).

⁶⁴ Начелство је предложило градњу посебне просторије за служитеље, апсане „за отмена“ и апсане „за женска лица“. Постојеће канцеларије су неадекватне јер су начелство и полиција, у истом зданију“. Додатни простор могао би се, евентуално, добити уколико би се срушила „једна фуруна прављена за печење земички“, али би се тиме нанела штета „правитељству“ (АС, Министарство финансија (даље: МФ), 1840/485).

⁶⁵ АС, МФ, 1840/485.

⁶⁶ О томе постоји речит извештај Начелства округа крагујевачког Министарству финансија од 19. септембра 1841. године. „Поводом тим што су многа правитељствена зданија по преселенију Централног правленија необитајема остала и тако необитајема могу временом дуварове олошати и опадати, налази се Начелство побуђено високославном Попечитељству финансије јавити да је овде велика јефтиноћа у квартирима [становима, прим. Р.П.] и да се квартири за јефтине новце бирају и по томе припитати би ли Начелство новија и боља зданија правитељствена, кад би се ко пријавио под кирију, издавало оном ценом која овде у квартирима постоје, откуда би бар добра репарација излазила, као и би ли нека правитељствена стара зданија која не би могла под праву кирију дати, кад би се ко пријавио, да би у њима бесплатежно обитавао, пак да их у чистоти држи и репарира, уступило“ (АС, МФ, 1841, VI, 411).

⁶⁷ АС, МФ, 1841, IV, 290.

Окружног суда смештен је Примиритељни суд општине крагујевачке, а у зграду Лицеја, враћена је поново Гимназија.⁶⁸

У досадашњем делу рада приказане су организационе и политичке околности које су утицале на рад Начелства округа крагујевачког. Услед премештања престонице из Крагујевца у Београд многе надлежности централне власти пренете су на окружно начелство, као на пример мензулана 1839. године и пошта 1841. године. Мензулану у Крагујевцу је на јавној лицитацији априла 1837. године на три године закупио Лазар Аранђеловић, познати Татар Инце.⁶⁹ Високи трошкови одржавања, али и премештање престонице утицали су на одлуку Министарства унутрашњих дела од 12. августа 1839. године „да је у крагујевачкој мензулани према садашњем опстојатељству Крагујевца и потреба тамошњи излишно тридесет коња држати“.⁷⁰ Начелство је на захтев Министарства унутрашњих дела најпре урадило процену неопходном броју коња мензулане (15–20 коња), а потом је у јесен 1839. године раскинуло уговор са Татар Инцом о закупу. Мензулана је предата на управу Танацку Димитријевићу, бившем мензулцији крагујевачком. Начелство је тадана рачун и за потребе „правитељства“ од Татар Инце откупило десет коња и предало их Димитријевићу, док је преостале, лошије, коње послало у друге мензулане.⁷¹

Слично је било и са поштом. Прве поште у Кнежевини Србији основане су 16. јуна 1840. године у Београду и Крагујевцу. Пошта у Крагујевцу од 1840. године до 1841. године налазила се под управом Министарства унутрашњих дела.⁷² Међутим, после пресељења престо-

⁶⁸ АС, МФ, 1841, VI, 411; АС, МФ, 1841, V, 366.

⁶⁹ Систем мензулана у Османском царству установљен је средином XVII века. У њима су држани одморни коњи које су користили татари и суруџије, преносиоци званичне поште. Највише мензулана у Србији било је дуж Цариградског друма. Мензулане су на лицитацијама издаване под закуп приватним лицима, која су за одржавање коња добијали накнаду из државне касе. Татари, суруџије и чиновници Кнежевине имали су право да бесплатно користе коње из мензулана.

⁷⁰ АС, МУД-п, 1839, IV, 77.

⁷¹ АС, МУД-п, 1839, IV, 77; АС, МУД-п, XIII, 31.

⁷² Начелство је известило Министарство 22. јуна 1840. да је примило налог од 16. јуна о оснивању поште и да је о томе обавештено „общество вароши овдашње“ (АС, МУД-п, XV, 23). Пошта је из Крагујевца „унутреност Србије“ отпремана средом и суботом после подне.

нице у Београд 1841. године, управу над поштом и мензуланом у Крагујевцу 13. маја 1841. године преузело је Начелство.⁷³

Измештањем престонице у Београд 1841. године, Крагујевац је остао важан војни центар Кнежевине Србије. Повремена потоња скупштинска заседања одјек су некадашњег политичког значаја Крагујевца и не случајно у Крагујевцу је на Народној скупштини проглашена државна независност Србије 1878. године. Из приказа рада Начелства окружја крагујевачког од 1839. до 1841. године закључујемо да по бројности и способности његових чиновника оно није било повлашћено у односу на друга слична надлештва у земљи. Начелство се до 1841. године два пута премештало из зграда некадашње државне пекаре у зграду Савета и обрнуто, што је, свакако, утицало на функционисање Начелства. Кључно је, међутим, то што су у сукобу обреновићеваца и уставобранитеља окружни начелници у Крагујевцу, представљали важну потпору владама кнеза Милоша и Михаила Обреновића, а после династичке смене 1842. године и владавини Александра Карађорђевића. Неформални политички значај окружног начелника у Крагујевцу види се по томе што су начелници Милутин Ђурђевић, Гаја Јеремић и Ранко Матејић под различитим владарима постајали чланови Савета, највишег законодавног и управног тела Кнежевине Србије. Ипак, војска а не окружно Начелство чинили су главну потпорну снагу Обреновићима у Шумадији до 1842. године. Уставобранитељи су зато најпре ударили на војску у Крагујевцу 1839. године после Јованове буне, али и на почетку Вучићеве буне 1842. године. Начелство округа крагујевачког, разуме се, било је изложено политичким поделама којима је била захваћена цела држава, али је опстало зато што је било устројено на уставној и законској основи. Међутим, већ тада је успостављено мерило политичке и династичке подобности чиновника начелстава као пресудне за чиновничку службу, у време када нису постојале организоване политичке странке.

⁷³Начелство је известило Министарство унутрашњих дела 14. маја 1841. године „да је оно под јучерашњим [даном] од пост-експедиције како пошту и мензулану под своје руководство и надзираније примило, као и од свију мензулски ствари инвентар изискало, и по гласу истог, како коње и такуме, и рану коњску заоставшу се у самом сену примило, од чега ће... и рачун како расхода тако и прихода поштанског ...Попечитељству поднети“ (АС, МУД-п, 1841, III, 5)

Др Радомир Ј. Поповић

**ОД ПРЕСТОНИЦЕ СРБИЈЕ ДО СРЕДИШТА ШУМАДИЈЕ: НАЧЕЛСТВО
ОКРУГА КРАГУЈЕВАЧКОГ 1839–1841. г.***

У раду је приказано конституисање и рад Начелства Округа крагујевачког од 1839. до 1841. године. Будући да је окружно начелство било највиши облик локалне управе у Кнежевини Србији (према одредбама Устава из 1838. године), у раду су сагледане шире околности које су утицале на функционисање тог највишег облика локалне управе у Крагујевцу. С обзиром на то да је Крагујевац до јуна 1839. године био престоница Кнежевине Србије, потом поново од маја 1840. до маја 1841. године, доказано је да окружна власт у Крагујевцу што се тиче канцеларијских чиновника није била у повлашћеном положају у односу на друга начелства у Србији. Уинтензивним сукобима обреновићеваца и уставобранитеља од 1839. до 1842. године, начелници Округа крагујевачког представљали су важну потпору владама кнеза Милоша и Михаила Обреновића, а после династичке смене 1842. године и владавини Александра Карађорђевића. Окружни начелници у Крагујевцу – попут првог начелника Милутина Ђурђевића (1839–1840), Гаје Јеремића (1840) и Ранка Матејића (1842–1844 -) под различитим владарима постајали су чланови Савета, највишег законодавног и управног тела Кнежевине Србије. Ипак, војска а не окружно Начелство чинили су главну потпорну снагу Обреновићима у Шумадији, све до 1842. године. Зато су уставобранитељи најпре ударили на војску у Крагујевцу: 1839. године, после Јованове буне и 1842. године у време Вучићеве буне.

**FROM THE CAPITAL OF SERBIA TO THE CENTER OF ŠUMADIJA: THE
HEADQUARTERS OF THE KRAGUJEVAC COUNTY, YEARS 1839-1841**

This paper presents the constitution and work of the Headquarters of the Kragujevac County from 1839 to 1841. Since the county administration was the highest form of local government in the Principality of Serbia, the provisions in the Constitution from 1838, this paper perceived the broader circumstances that influenced the functioning of that highest form of local government in Kragujevac. Since Kragujevac was the capital of the Principality of Serbia until June 1839, then again from May 1840 until May 1841, it has been proven that the district authorities in Kragujevac, as far as office clerks were concerned, were not in a privileged position compared to other Headquarters in Serbia. In the intense conflicts between those who stood with dynasty Obrenović and those who defended the Constitution from 1839 to 1842, the mayors of the Kragujevac County were of important assistance to the governments of Prince Miloš and Mihailo Obrenović, and after

Од пресјонице Србије до средишта Шумадије: начелство округа крагујевачко...

the shift in a dynasty in 1842 and the reign of Aleksandar Karađorđević. County chiefs in Kragujevac, such as the first mayor Milutin Đurđević (1839–1840), Gaja Jeremić (1840) and Ranko Matejić (1842–1844) while serving different sovereigns, became members of the Council, the highest legislative and governing body of the Principality of Serbia. However, the army, not the District Chief, formed the main support force for the dynasty Obrenović in Šumadija until 1842. That is why defenders of the Constitution first attacked the army in Kragujevac: in 1839 after the rebellion of Jovan and in 1842, during the rebellion of Vučić.